

El Maquis a les Muntanyes de Prades: la figura d'Emiliano Fernández Castro (1944-1947)

Manel **Martínez i Garcia**

Emiliano amb uniforme

Avenc del Puig

Només eren recordats i homenatjats els caiguts i les víctimes del bàndol traïdor i alhora guanyador.

La memòria històrica quedava en l'oblit. Ni tan sols dins l'àmbit familiar s'explicaven molts d'aquells fets, alguna vaguetat («el pare o l'avi va haver de marxar a França, o va estar uns anys a la presó ...») i poca cosa més. Van ser gairebé quaranta anys de silenci sepulcral amb una màquina de propaganda a favor del nou règim establert que no deixava massa escletxes per a la lliure informació.

I per si no n'hi havia prou, en arribar la mort de Franco tinguérem uns anys de democràcia descafeïnada, on es va pactar una transició on tot allò que havia succeït s'havia d'oblidar. No calia recordar, ni era convenient, els assassinats polítics de la repressió franquista, ningú pagaria per tot allò.

Ja portem més de 38 anys de la mort del cap del feixisme espanyol i encara ningú ha pagat per aquells crims i atrocitats.

Per sort, tot i que amb retard, s'està recuperant aquella memòria històrica, comencem a saber què va passar. S'està reconeixent a tots aquells i aquelles que van lluitar per uns ideals i unes llibertats.

Pel Sant Jordi de 2013 van aparèixer els llibres «*El pou dels maquis*» i «*El pou dels maquis: els fets, els documents. Realitat i documentació d'una novel·la verídica*» de l'escriptora valencina Margarida Aritzeta. La seva lectura em va fer entendre una mica més el per què d'aquella lluita armada contra el franquisme i alhora em va fer recordar un article de Josep Recasens Llorc publicat l'any 2003 a l'*Aplec de treballs* 21 on es comentava el cas d'Emiliano Fernández Castro amb alguns detalls del que havia estat la diligència de la seva detenció i posterior judici.

Els meus records sobre aquest personatge són dels anys 1976-1977, quan jo tenia uns quinze anys i formava part de les JCC (Joventuts Comunistes de Catalunya) que s'havien constituït el 1970 dins de la clandestinitat, i depenien del PSUC. Cal recordar que el PCE (Partit Comunista d'Espanya) va ser legalitzat l'abril de 1977 i el PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya) poc després, el tres de maig.

A Vimbodí, el PSUC havia ressorgit amb força i hi havia una bona colla d'afiliats, fins i tot tenia un local al carrer de la Font que compartia amb les JCC.

En aquell període, tot i la meua joventut, de tant en tant assistíem a alguna reunió dels veterans, en aquelles sessions fou on vaig conèixer més profundament a Emiliano. Tenia un caràcter fort, d'idees clares i un discurs contundent, per a ell tot era o blanc o negre, no hi havia entremetjors i quan la discussió pujava de to, ell sempre deia que s'havia d'acabar a trets. Per als joves, no cal dir que aquell personatge ens impactava profundament. Aleshores jo no sabia massa cosa de totes aquelles persones que militaven en el patit, la major part d'ells eren grans i havien participat a la Guerra Civil. L'Emiliano, efectivament, fou un soldat que optà per lluitar contra el feixisme, primer ho va fer a les files de l'exèrcit republicà (1936-1939) i després des de

les guerrilles (maquis) que s'escamparen pel territori amb la intenció de fer caure el govern franquista.

Malauradament, l'Emiliano ja fa més de vint anys que és mort i bona part de les seves memòries, els seus records, les seves penes, les seves glòries, els seus ideals i les seves lluites se'n van anar amb ell. Diuen però, que un no és mai mort mentre algú el recorda, doncs serveixi aquest escrit per mantenir viu el seu passat.

Hem hagut de basar-nos en les poques dades que recorden els seus familiars i en les escasses referències publicades sobre ell o el grup de guerrillers que va pertànyer. Hi ha però, una realitat històrica, uns fets, unes esperances i unes conductes que van ser semblats per a molts durant aquells anys de guerres.

La Guerra Civil i l'exili

Emiliano Fernández havia nascut el 18 de juliol de 1917 a Horcajo de los Montes (Ciudad Real), el mateix dia que complia 19 anys, es produïa l'alçament dels feixistes davant el govern democràtic de la II República, en aquella edat ja tenia arrelades les idees republicanes i properes al Partit Comunista, per la qual cosa s'allistà voluntari a l'exèrcit, on arribà a tenir la graduació de sergent, assumint la responsabilitat d'oficial quan el seu batalló es quedà sense cap comandament a causa de les baixes produïdes.

No sabem amb exactitud els llocs on va lluitar. El seu nebot, Ferran Beltran, creu recordar que alguna vegada li havia comentat que havia estat amb «el Campesino»¹.

El testimoni de les filles i néts, recorden que ell sempre explicava que havia estat al front de l'Ebre, on sort havia tingut de saber nedar, doncs molts soldats moriren ofegats al riu.

Amb la derrota de la República, l'any 1939, s'exilià a França, i com la resta dels soldats fou reclòs en un camp de concentració. No tenim constància concreta del camp concret on va ser portat, però sembla probable que la seva estada no hauria estat massa llarga i el seu destí fou com el de molts altres companys lluitadors: la incorporació a la resistència francesa que lluitava des de 1940 contra els invasors nazis dins dels grups guerrillers anomenats a França com a partisans i maquis.

Foren molts els militars republicans que entraren a formar part de grups de la resistència francesa, però els d'ideologia comunista, que eren dels més ben organitzats a l'exili, formaren les seves pròpies unitats de combat.

És molt probable que Emiliano formés part de la 5a. Brigada de l'Aude, creada l'any 1942 en aquell departament francès del Llenguadoc-Rosselló, ja que era company i amic d'Andreu Teixidó Triquell, del qual sí que tenim constància que era dins d'aquesta brigada, essent ferit en la batalla de l'alliberament del poble Castelnau-Durban del departament d'Ariège².

Les forces aliades alliberaven París l'agost de 1944. La lluita contra el nazisme fou l'única guerra guanyada per aquells soldats que després es reconvertirien en guerrillers. Però no era la seva guerra, Emiliano, com molts altres excombatents de la Guerra Civil, encara tenia l'esperança de derrocar el règim franquista, amb la victòria aliada contra el feixisme alemany i italià, esperaven una actuació ferma contra el feixisme espanyol.

En aquest context polític es va començar a tramair la idea de Jesús Monzón, dirigent aleshores del PCE, de formar una força de guerrillers que entrés a Espanya i restituís el govern de la República per demanar després l'ajut de les forces aliades per combatre el franquisme.

Primer però, calia fer incursions a la península a través del Pirineu per conèixer la situació de la població i el possible suport.

El retorn com a guerriller i la seva activitat per les Muntanyes de Prades

El 24 de setembre de 1944, Emiliano va creuar la frontera amb altres guerrillers de la 5a Brigada en direcció la Pobla de Lillet (Bergadà)³ per participar en la presa de contacte prèvia a l'anomenada Operació Reconquesta de España, que incloïa la invasió de la Val d'Aran. El grup on anava Emiliano fou sorprès per la Guàrdia Civil, aleshores, ell i dos companys, Andreu Teixidó Triquell i David Oriola Puig, iniciaren una fugida, fins arribar a la població d'Arcs (poble agregat a Bellvís, el Pla d'Urgell), on van amagar-hi les armes i van decidir separar-se.

David Oriola tornà cap el seu poble (Torregrossa, les Garrigues) i l'Emiliano i l'Andreu es refugiaren durant uns mesos a casa del darrer, a Maials (el Segria)⁴, després se separaren, Andreu Teixidó va anar a Barcelona i Emiliano féu cap com a treballador a les obres de la carretera de la Selva del Camp a l'Albiol. Un temps més tard Teixidó coincidiria amb Emiliano treballant a la referida carretera. Aquesta ocupació seria utilitzada com a tapadora de la seva activitat⁵ i a l'espera de rebre ordres per futures accions.

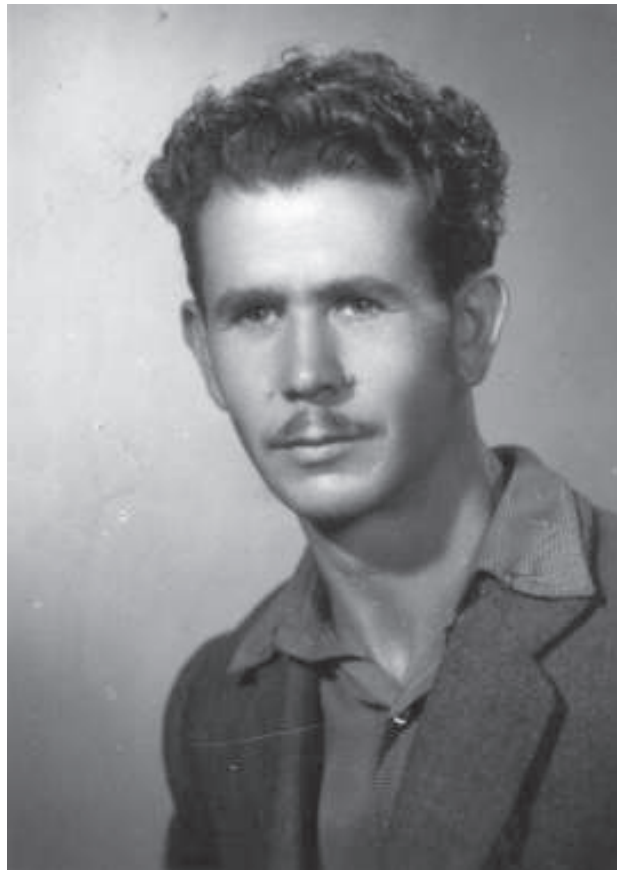
És probable que Andreu Teixidó establís contactes a Barcelona amb la direcció del Partit Comunista i restessin enquadrats dins del grup de guerrillers de l'AFARE (Agrupació de Forces Armades de la República Espanyola).

A causa d'un assalt realitzat a Alcover⁶, i davant dels interrogatoris que feia la Guàrdia Civil, van decidir fugir cap a la muntanya refugiant-se a la zona de Puig de Marc, dins de les Muntanyes de Prades, al terme de la Riba, on establiren contacte amb un petit grup de guerrillers amagats a l'avenc del Puig, on tenien el seu campament.

Aquest campament era proper al mas del Puig, propietat de Gerardo Beltran Climent, Beltran i la seva família eren originaris de Benassal (Castelló de la Plana), i havien arribat a Vimbodí abans de la guerra, on treballaven de masovers al mas de la Salut, on tenien un ramat de bestiar que guardaven en un corral de la partida del mas del Pàmies del mateix terme. El ramat estava format per cabres i ovelles. Les cabres eren de la raça de cabra blanca, pròpia

de les terres del Maestrat i sembla ser que el clima i vegetació d'aquí no els hi eren favorables. Per aquest motiu van comprar el mas del Puig, situat a dalt de Puig Cabrer, de la Riba amb unes característiques ambientals més similars a les del Maestrat. Així la família de Gerardo Beltran es va traslladar cap aquella zona. El mas del Puig estava en molt mal estat i llogaren una casa a Alcover. Cada dia pujaven fins al mas del Puig per a pasturar el ramat.

Emiliano Fernández i Andreu Teixidó van entrar a formar part del grup de guerrillers que en aquells moments estava sota les ordres de Pep pastor (Josep Oriol Tost, que fou alcalde de la CNT a Almoster i que havia format part del grup dels Patacons⁷ fins l'any 1941). Més tard arribà per comandar-lo un oficial de l'AFARE, Delfí Deltell. El grup, doncs, el formaven Emiliano Fernández, Andreu Teixidó, Gabriel Teixidó (no tenien parentiu), Pep pastor, Pau Busquets Sans, d'Alcover, Manuel Sánchez Masegosa, originari d'Oria (Almeria) i veí de la Riba, i Delfí Dentell⁸, que era el cap. Era anomenat el «grup

Emiliano als trenta anys

dels Teixidors». L'encàrrec que tenien era el de recollir armament d'antics combatents republicans.

Delfí Dentell com a cap del grup fou un dels impulsors del que havia de ser un assalt a l'aeroport militar de Reus⁹ l'any 1946, la finalitat era aconseguir armes i munició. Es tractava d'una operació de gran volada i que implicà a molts altres guerrillers i persones properes al PSUC de la ciutat de Reus i pobles propers. Sembla ser que estaven preparats més d'un centenar de persones per fer l'assalt, però l'alerta per iniciar-lo, que era el toc de campanes de la Prioral de Reus, no es va produir, segurament perquè algú va descobrir que es tractava d'una ensarronada i els estaven esperant.

A aquest grup també se li atribueix l'assalt, el nou de maig de 1946, al mas de Flassada de l'Albiol, on s'apoderaren de 25.000 pessetes¹⁰.

El grup dels Teixidors també apareix en la novel·la històrica «*El pou dels maquis*», quan tenen una trobada amb el grup de la masia de Cardellà, de Valls, per preparar la voladura d'un tren militar carregat d'explosius a l'estació de Picamoixons, acció que no es va dur a terme pel risc que l'explosió del tren afectés el poble de Picamoixons, per la proximitat d'una pedrera on també hi havien explosius i d'una fàbrica paperera.

La proximitat del campament dels guerrillers i el mas del Puig comportà que s'establís una bona relació entre els guerrillers i la família de Gerardo Beltran.

La situació de les partides de guerrillers situades a les Muntanyes de Prades passà però, a ser molt precària. Les AFARE patiren diferents detencions a partir de l'intent d'assalt a l'aeroport de Reus¹¹ i especialment en el període de gener a abril de 1947, quan es produeix l'anomenada «caiguda dels vuitanta»,¹² que incideix plenament en el grup de guerrillers de la masia de Cardellà, de Valls i als enllaços amb la direcció del partit. Els seus caps a Barcelona eren Àngel Carrero Sánchez, detingut el gener de 1947 i Numen Mestre i Ferrando, detingut el divuit d'abril de 1947. Ambdós foren afusellats al Camp de la Bóta el disset de febrer de 1949.

La pressió de les forces de seguretat franquistes augmentà i el govern del dictador Franco canvià la forma d'actuar davant aquests lluitadors. L'any 1947 aprovà la llei de «bandidaje y terrorismo», destinada especialment als maquis, considerant-los bandolers, lladres i malfactors on es reglamentà l'aplicació la llei de fuga¹³ contra aquells resistents.

La situació política que portà a molts d'aquests guerrillers a lluitar contra el franquisme canvià radicalment quan les esperances d'una intervenció aliada restaren completament frustrades amb l'inici de la guerra freda. El comunisme de la Unió Soviètica es considerava una amenaça pels governs occidentals. Els guerrillers que encara sobreviuen a les muntanyes veuriem fracassada la seva lluita i el Partit Comunista canvià la seva estratègia a partir de 1948, deixant de donar suport als grups guerrillers.

La dissolució de la partida dels Teixidors

A aquesta situació precària s'ha d'afegir les discrepàncies internes del grup on, segons consta a la sentència del Consell de Guerra, hi hagué dues execucions internes. Primer fou mort Delfí Dentell i més tard Gabriel Teixidó¹⁴. Tots dos foren enterrats a dalt del Puig de Marc.

Dins de tot aquest context hem d'imaginar-nos la dissolució de molts d'aquells grups de guerrillers, entre ells, hi havia el que formava part Emiliano.

En el seu amagatall, prop del mas del Puig, aquests guerrillers tingueren bones relacions amb veïns de la Riba i Alcover (les dues poblacions més properes), especialment amb les famílies dels masos de la vora, com ja hem indicat, amb la família de pastors del mas del Puig. El fill petit de Gerardo Beltran, de nom Fernando Beltran Tena, passava moltes estones amb els guerrillers i era coneixedor dels amagatalls que tenien per guardar les armes i els explosius que havien anat recollint. Emiliano s'enamorà d'una de les filles d'en Gerardo Beltran, Dolors Beltran Tena, i un cop dissolt el grup de guerrillers decidí anar a Vimbodí, on aquesta família tenia algunes propietats.

Primer però, realitzà un viatge al seu poble natal (Horcajo de los Montes, Ciudad Real), amb la intenció d'anar a buscar documentació i papers per mirar de regularitzar la seva situació. Féu el viatge acompanyat d'un germà de la seva promesa, en Josep Beltran Tena. Sembla ser que en arribar al seu poble els seus familiars quedaren estranyats de veure'l, ja que el donaven per mort durant la guerra¹⁵.

A Vimbodí llogà un pis i va treballar de jornalier, agafant qualsevol feina: pagès, llenyataire, carboner, peó de la carretera de Poblet a Prades, etc. També feia de sabater (tenia molt bones mans per arreglar sabates).

El 23 de desembre de 1948, aprofitant que era temps d'advent i no calia dir missa, es casà a Alcover amb Dolors Beltran Tena, aleshores Emiliano tenia 31 anys. El matrimoni s'establí a Vimbodí i el cinc de desembre de 1949 tingueren una filla, Maria Dolors Fernández Beltran.

Les detencions, presó i el consell de guerra

No coneixem amb certesa com foren delatats a la Guàrdia Civil aquest grup de guerrillers anys després d'haver deixat la seva activitat. Sembla ser que fou una antiga companya del Gabriel Teixidó la que relatà tota l'activitat guerrillera d'aquesta partida de guerrillers a les forces d'ordre. Aquesta dona havia estat al mas del Puig amb una criatura petita, on rebent ordres de la direcció de l'AFARE, l'obligaren a marxar cap a Barcelona, però desaparegué i no arribà a la seva destinació.

El 22 de maig de 1950 Andreu Teixidó fou detingut i traslladat a la Riba per tal de pujar fins a la Font de la Costella, per dir on eren les armes i municions amagades. Però aquest féu el paper de no recordar amb exactitud el lloc del campament ni els amagatalls de les armes. Davant la impossibilitat de col·laboració, els guàrdies civils i el detingut anaren fins al mas del Puig per interrogar als seus habitants¹⁶. Els guàrdies agafaren a banda al fill petit, en

Emiliano (dret), a la presó

Fernando Beltran i després d'insistir amb l'interrogatori¹⁷, aquest admet que coneix a l'Andreu Teixidó i els porta fins als dos amagatalls. En un hi troben dues metralleres amb vuit carregadors i nou granades de mà, i a l'altre tres mosquetons, un rifle Winchester, marca Tigre, quatre granades de mà, abundant munició i un paquet amb propaganda de l'AFARE.

Fernando Beltran que aleshores tenia divuit anys, encara es callà un tercer amagatall d'armes i munició, però passats uns vuit anys, quan ja estava casat i vivia a Vallclara, va rebre la visita de la policia secreta per tal de tornar-lo a portar fins al Puig de Marc, i que els hi mostrés aquest tercer amagatall ja que per alguna raó havien tingut notícies de la seva existència. Passats tots aquest anys en Fernando encara va saber localitzar l'amagatall i trobaren més armes. Es veu que buscaven una pistola en concret ja que el número de sèrie coincidia amb el que portaven apuntat en uns papers¹⁸.

El 29 de maig de 1950 Emiliano fou detingut a prop de la partida de les Colònies¹⁹, a tocar del bosc de Poblet, en el terme de Vimbodí. Aleshores l'Emiliano tenia 32 anys i la seva filla cinc mesos.

Els altres detinguts de la guerrilla, a més d'Emiliano i Andreu Teixidó de 28 anys, foren David Oriola Puig, de 32 anys; Pau Busquets Sans, de 25 anys i Manuel Sánchez Masegosa, de 39 anys. De la família Beltran, foren detinguts per col·laboradors, Gerard Beltran Climent, de 54 anys; Àngel Beltran

Emiliano amb la seva filla Dolors a la presó nova de Tarragona. Es poden apreciar els treballs de cistelleria que realitzava dins de la presó

Tena, de 31 anys; Fernando Beltran Tena, de 18 anys; Josep Beltran Tena, de 23 anys i Rosa Beltran Tena, de 28 anys, a més de Salvador Andreu Puig, de 30 anys, veí de Prades el qual festejava amb Rosa Beltran²⁰

El 13 de juliol del mateix any Emiliano és traslladat a la presó de Pilats de Tarragona, juntament amb Gerardo Beltran, Fernando Beltran i Andreu Teixidó els quals es trobaven a la presó de Lleida.

Aquell mateix mes de juliol, Emiliano fou portat a la comissaria de la policia de Tarragona anomenada la pressó de la Punxa. Als soterranis de la comissaria rebria nombroses pallisses per tal de fer-li explicar tot el que pogués saber.

El disset de febrer de 1952 va haver de ser traslladat a l'hospital perquè patia intensos dolors d'esquena, segons el comunicat mèdic tenia inflamacions

que l'afectaven algunes vertebres, possiblement causades per les pallisses rebudes.

Fins el deu de desembre de 1952 no se celebrà el Consell de Guerra de la causa 277, d'abril de 1950. Tots els encausats tret d'Emiliano, Andreu Teixidó i Manuel Sánchez, ja havien sortit de la presó. Amb la sentència del Consell de Guerra també foren els únics que continuaren a la presó, ja que la resta foren indultats amb motiu del Congrés Eucarístic de Barcelona.

Emiliano fou condemnat a vint-i-cinc anys de reclusió temporal per rebel·lió militar.

El mes de març de 1953 es traslladà a la nova presó de Tarragona situada a l'Avinguda Argentina, on l'estada dels presoners era més comoda. Emiliano, que sempre tingué bones mans d'artesà, dedicava el seu temps a fer cistells i altres manualitats, que després venia i així col·laborava econòmicament al manteniment de la seva família.

La seva esposa, Dolors Beltran, el visitava assíduament amb la filla petita al coll. Els dies de visita aprofitava per portar-li la matèria prima per a obrar els seus treballs artesans. Més tard fou una botiga de la mateixa capital la que li proporcionava els materials i alhora facilitar-ne la venda.

En la seva estada a la presó, Emiliano establí relacions amb altres militants comunistes com ell. La seva amistat amb el Leandre Saún, que fou

Emiliano als anys noranta

escollit regidor pel PSUC l'any 1979 a l'ajuntament de Tarragona, va perdurar fins a la seva mort.

El 21 de febrer de 1959 sortí en llibertat condicional en ser-li aplicat l'indult per l'entronització del Papa Joan XXIII. L'Emiliano tenia gairebé 42 anys, finalment el 21 de desembre de 1960 rebria la llibertat definitiva.

Encara va haver d'esperar quinze anys per veure la mort del dictador, però, malgrat tot el que va haver de patir, no va deixar mai els seus ideals, la mostra la tenim quan amb el retorn de la democràcia, ell aleshores ja amb 60 anys, tornava a militar en el PSUC i tornava a creure que el país podia millorar.

L'any 1976 participà en una trobada de ex-combatents de la batalla de l'Ebre, celebrada a Vilalba del Arcs.

Serveixi doncs aquest escrit, per la memòria de tots aquells lluitadors que van rebre la pitjor derrota que es pot tenir: l'oblit i el menyspreu dels ideals que ells van defensar.

Rebut: Abril 2014.

Revisió i valoració Josep M. Grau i Pujol (CECB)

Acceptació: juny de 2014

Bibliografia i fonts documentals

- ARITZETA I ABAD, Margarida,(2013): Els pous del maquis. Valls. 304 p.
- ARITZETA I ABAD, Margarida (2013): Els pous del maquis: Els fets, els documents. Realitat i documentació d'una novel·la verídica. Valls. 168 p.
- MARTORELL I GARAU, Miquel (2002): «Els guerrillers antifranquistes a les Muntanyes de Prades i Montsant», Informatiu d'ERC, 7 (Cornudella del Montsant).
- LLAURADÓ I BRÓS, Carles (1996): «Els maquis a la demarcació (1939-1952)». La província de Tarragona durant el franquisme (1939-1976). Tarragona, p. 41- 61.
- RECASENS I LLORT, Josep (2003): «Recompte final de la repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945)», *Aplec de Treballs*, (Montblanc), 21, p. 147-157.
- RECASENS I LLORT, Josep (2006): La repressió franquista a la comarca de l'Alt Camp (1939-1950). Lleida.
- SÁNCHEZ AGUSTÍ, Ferran. (1999): Maquis a Catalunya. De la invasió de la Vall d'Aran a la mort del Caracremada. Lleida. 393 p.

Arxiu

- Còpies de la Sentència del Consell de Guerra. Causa núm. 277 (abril 1950).
- Còpia de la diligència de trasllat i reconeixement amb el detingut Andreu Teixidó Triquell.
- Còpia de les manifestacions fetes davant l'interrogatori a Fernando Beltran Tena.

Agraïments:

- Dolors Fernández i Maria del Mar Fernández, filles d'Emiliano
- Dolors Beltran Tena, viuda d'Emiliano
- Santiago Porta Fernández, nét d'Emiliano
- Ferran Beltran, fill de Fernando Beltran Tena

Notes

- 1.- El Campesino era el renom amb que es coneixia al comandat de l'exèrcit republicà Valentín González González que comandà 10.ª Brigada Mixta i la 46.ª Divisió, a les batalles de Guadalajara, Brunete, Belchite, front d'Aragó, Ebre i Segre.
- 2.- SÁNCHEZ, F. (1999): Maquis a Catalunya. De la invasió de la vall d'Aran a la mort del Caracremada. Pagès Editors. Col·lecció Guimet, 37. Lleida. 393 p.
- 3.- RECASENS, J. (2003): vegeu el cas d'Emilià Fernandez Castro a l'article, «Recompte final de la repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945)», Aplec de Treballs (Montblanc), 21, p. 147-157. També hi consta la sentència del Consell de Guerra.
- 4.- RECASENS, J. (2003): El cas de l'Emilià Fernandez Castro.
- 5.- Aquesta dada apareix en el treball de Josep Recasens esmentat anteriorment i també coincideix amb les dades obtingudes per Margarida Aritzeta per la seva novel·la històrica, El pou dels maquis, on dos del maquis de la partida allotjada a la masia Cardellà de Valls també treballaven en les obres de la mateixa carretera com a tapadora.
- 6.- RECASENS, J. (2003): El cas de l'Emilià Fernandez Castro
- 7.- Els Patacons fou una partida de guerrillers de ideologia anarquista que deuen el seu nom al Mas Patacó de Mont-ral i que fou molt activa a principis de 1940, aquesta partida va rebre mala reputació.
- 8.- LLAURADÓ I BRÓS, CARLES (1996): Els maquis a la demarcació (1939-1952)», p. 41- 61.
- 9.- LLAURADÓ, C. (1996): Els maquis a la demarcació (1939-1952). També MARTORELL, MIQUEL (2002): Els guerrillers antifranquistes a les Muntanyes de Prades i Montsant.
- 10.- Aquest fet el trobem referenciat al treball de Josep Recasens i també consta a l'article de Carles Llauradó i al llibre «El pou dels maquis. Els fets, els documents» de Margarida Aritzeta. Amb motiu d'aquest assalt i del botí obtingut es produïren fets força foscos.
- 11.- MARTORELL, M. (2002): Els guerrillers antifranquistes a les Muntanyes de Prades i Montsant.
- 12.- Aquests fets estan molt ben explicats a la novel·la «El pou dels maquis».
- 13.- És coneix com a llei de fugues la pràctica consistent en simular la fugida d'un detingut i abatre'l a trets amb aquesta excusa.
- 14.- Dels membres del grup dels Teixidors sembla ser que a Delfí Dentell se l'aplicar la «justícia guerrillera» i fou executat per no entregar el botí de l'assalt al mas de Flassada i Gabriel Teixidó també fou executat per l'afer d'una dona i el seu fill que desaparegué quan viatjava cap a Barcelona. Al llibre de Josep Recasens Llorca «La repressió franquista de l'Alt Camp (1939-1950)» hi trobarem un apartat dedicat a l'afer del mas d'en Puig de la Riba.
- 15.- Aquest fet no coincideix amb la diligència policial que va publicar en Josep Recasens, però és el que recorda la família d'Emilià del que ell havia explicat.
- 16.- Còpia de la diligència de trasllat i reconeixement amb el detingut Andreu Teixidó Triquell.
- 17.- Còpia de les manifestacions fetes davant el interrogatori a Fernando Beltran Tena
- 18.- Explicat pel fill del Fernando Beltran, Ferran Beltran.
- 19.- La detenció al terme de Vimbodí també és relatada pels seus familiars, ja que a la diligència policial constà que fou detingut al presentar-se a la Guàrdia Civil del seu poble natal.
- 20.- RECASENS, J. (2005): L'afer del mas d'en Puig de la Riba. També enim la sentència del Consell de Guerra.